

1. שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - יורה דעה סימן רי

ע"ד קונטרסיו אשר שלח אלי אשר העריך מערכה בנדון השאלה שבאה עליו מק"ק לונדון במעשה שאירע שם באחד שחלה בחולי האבן בכיסו והרופאים חתכו כדרכם בעסק רפואה במכה כזו ולא עלתה לו תרופה ומת ונשאלו שם חכמי העיר אם מותר לחתוך בגוף המת במקום הזה כדי לראות במופת שורש המכה הזאת כדי להתלמד מזה בהנהגת הרופאים מכאן ולהבא אם יקרה מקרה כזה שידעו איך יתנהגו בענין החיתוך הצריך לרפואה ושלא להרבות בחיתוך כדי למעט בסכנת החיתוך אם יש בזה איסור משום דאית ביה ניוול ובזיון להמת הזה או אם מותר משום דאית מינייה הצלת נפשות להבא להיות מיזהר זהיר במלאכה זו על תכליתה. והמתיר רצה ללמוד מחניטה שמצינו בתורה ביעקב ויוסף וחניטת מלכים במלכי ישראל ואם כי זה היה לכבודם גם זהו כבוד המת להיות ריוח והצלה על ידו לצורך העולם. ועוד הביא ראיה מתשובת הרשב"א שהובא ביו"ד סימן שס"ג סעיף ב' בהגה"ה בראובן שצוה לבניו להוליכו למקום קברות אבותיו כו' שמותר ליתן סיד על הבשר למהר העיכול כו' הרי שמפני צורך שעה שצוה להוליכו לקברות אבותיו התיר הרשב"א לפנותו מקברו הראשון והתיר נתינת סיד עליו ק"ו כאן שהוא קודם הקבורה. ע"כ דברי המתיר :

ואלה דברי האוסר שהרי אמרו במס' ב"ב דף קנ"ה ע"א במעשה דבני ברק שאמר ר' עקיבא אי אתם רשאים לנוולו. והחכם המתיר השיב לו דשאני שם שבשביל ממון רצו לנוולו ולכן אמר להם ר"ע שאינן רשאים משא"כ כאן שהצורך הוא להצלת נפשות. כל זה הוא הויכוח שהיה שם בלונדון. ומעלתו דחה דברי שניהם בענייני ראיותיהם וכל דברי מעלתו בזה תורה הם ודברים הראויים למי שאמרם כי בודאי החניטה אינה בזיון כלל ואדרבה היא לכבודו וגם נתינת הסיד על המת אינו ניוול ולא בזיון והאריכות בזה ללא צורך וכבר ביאר מעלתו כל הצורך בזה, **ודברי האוסר ודאי אם היינו אומרים שיש כאן הצלת נפשות פשיטא שיפה השיב המתיר דבשביל מה שאסר ר"ע לצורך ממון אין ללמוד איסור לצורך נפשות.** ומה שהשיב כבוד מעלתו על דברי האוסר ואמר ומטונך שממקום שרצה ללמוד איסור אדרבה משם מוכח היתר שהרי שם ב"ב/ב/ בדף קנ"ד ע"ב קאמר הש"ס ואלא אי אמרת לקוחות לינוול ולינוול כו' הרי מבואר דמשום פסידא דלקוחות לא משגיחין בניוול המת. והנה באמת יפה השיב מעלתו על חכם האוסר ואמנם לפי שאין אני יודע מי הוא האוסר ואולי צורבא מרבנן הוא דרכי לחפש זכות ואולי כוונתו דמזה יבואר עכ"פ שהיורשים שהם משפחת המת אינן רשאים לנוולו אף אם היה להם פסידא בזה כיון שהם קרובים וכן מפורש שם בתוס' בד"ה זו"י יתבינן וכן מפורש בח"מ סי' ק"ז סעיף ב' בהגה"ה דאם הבע"ח הוא קרובו של המת מוחין בידו שלא לעכב קבורת המת בשביל פרעון חובו ומסתמא גם בנדון שלפנינו אי אפשר לעשות דבר בהמת בלתי הסכמת קרוביו והביא החכם האוסר שאין היורשים רשאים להסכים לנוולו ... :

את כל אלה כתבתי לפי דבריכם שאתם קורים זה פיקוח והצלת נפש. אבל אני תמה הלא אם זה יקרא אפילו ספק הצלת נפשות א"כ למה לכם כל הפלפול והלא זה הוא דין ערוך ומפורש שאפילו ספק דוחה שבת החמורה ומשנה מפורשת ביומא דף פ"ג וכל ספק נפשות דוחה שבת ושם דף פ"ד ע"ב ולא ספק שבת זו אלא אפילו ספק שבת אחרת ע"ש. ואמנם כ"ז ביש ספק סכנת נפשות לפנינו כגון חולה או נפילת גל, וכן במס' חולין שם גבי רוצח הפיקוח נפש לפנינו וכן אפילו לענין ממון שם במס' ב"ב ההיזק לפנינו אבל בנדון דידן אין כאן שום חולה הצריך לזה רק שרוצים ללמוד חכמה זו אולי יזדמן חולה שיהיה צריך לזה ודאי דלא דחינן משום חששא קלה זו שום איסור תורה או אפילו איסור דרבנן שאם אתה קורא לחששא זו ספק נפשות א"כ יהיה כל מלאכת הרפואות שחיקת ובישול סמנים והכנת כלי איזמל להקזה מותר בשבת שמא יזדמן היום או בלילה חולה שיהיה צורך לזה ולחלק בין חששא לזמן קרוב לחששא לזמן רחוק קשה לחלק. וחלילה להתיר דבר זה ואפילו רופאי האומות אינן עושים נסיון בחכמת הניתוח ע"י שום מת כי אם בהרוגים ע"פ משפט או במי שהסכים בעצמו בחייו לכך ואם אנו ח"ו מקילים בדבר זה א"כ ינתחו כל המתים כדי ללמוד סידור אברים הפנימיים ומהותן כדי שידעו לעשות רפואות להחיים. ולכן האריכות בזה הוא ללא צורך ואין בזה שום צד להתיר. ולדעתי שגגה יצאה מלפני כבוד מעלתו שמיחר להשיב להקל. ואני הנלע"ד כתבתי. דברי הד"ש.

2. אסיא / כרץ א / ד"ר יעקב לוי / "החולה לפנינו" (הרהורי רופא בענין היתר ניתוחי מתים)

ב. רחוקים נעשו קרובים

זה כמה עשרות בשנים טוענים רופאים, שהתקדמות הטכניקה החדישה נותנת בידינו אפשרות להרחיב את התנאי של "חולה לפנינו". דרכי התחבורה והתקשורת מקשרות כל חלקי תבל. ואפילו אם אין פה לפנינו כעת חולה הסובל ממחלה זו, הרי בודאי ישנו באיזה שהוא מקום אחר בעולם חולה מסוכן כזה, וגם הוא צריך להחשב כאילו הוא לפנינו. זהו היסוד לסיסמה: "רחוקים נעשו קרובים". כמסקנה הגיונית לדעיה זו, אפשר לדרוש לנתח את כל המתים, כדי לקבוע את סיבת המות ולברר את טיב המחלה, כי הרי תוצאות הבדיקה עשויות להציל איזה שהוא חולה שבעולם. דרישה כזאת לא תרחיב את התנאי של "חולה לפנינו", אלא היא תבטל אותו לגמרי. ... לאמיתו של דבר, הרי אין הרופאים רוצים להצטמצם בנייתוחיהם שלאחרי המות רק במקרים שבהם סיבת המות אינה ידועה, אלא הם דורשים ניתוחם של כל המתים - רובם ככולם - בטענה שאולי היתה טעות באבחנת סיבת המות הקלינית. וכך נוסף עוד ספק על כל הספקות שהזכרנו. והרי דברים אלו אמורים שלא בהקשר עם בעית רחוקים-קרובים, כי אז עלינו להתחשב בספק נוסף - אם דרכי פרסום תוצאות הנתוח עשויות להציל חולה אחר.

הרב אריאלי שליט"א מסכם את דבריו בהצאתו בכנס "תורה שבעל פה" 7: ניתוח מת, כדי להציל חולה אחר מצוי, וקרוב הדבר שעל ידי הניתוח יינצל - מותר. ניתוח לשם בירור סיבת המות דינו כלחולה שאינו מצוי - ואסור.

דיעה הלכתית שונה מזו מובעת במאמר בירחון "סיני" 8. המחבר הנכבד טוען, "שבזמננו אנו כל החולים שבעולם כאילו הם נמצאים בכל עת לפנינו. . . העולם המדעי אחד הוא. . . כל תגלית בחכמת הרפואה זוכה לפרסום, כמעט מידי, בכל העולם, ומה שאפשר ללמוד מניתוח בבית חולים אחד, כאילו למדו אותו בכל בתי החולים שבעולם בשביל החולים שנמצאים שם, שהרי במשך דקות ספורות אפשר להודיע את התוצאות לכל הרופאים שבעולם, וא"כ בזמננו אי אפשר שהחולה לא יהיה לפנינו. . . עכ"ל.

הבה נרדה מרוממות החזון הזה אל המציאות הרפואית. המחבר רוצה לברר דין ניתוח מתים בימינו, ועל כך צריכים אנו לדון. אפילו אם נניח, שבמקרים נדירים של "תגלית בחכמת הרפואה" צודק המחבר, שהיא זוכה לפרסום, אבל מי שמע כזאת, שפרסום כזה על תוצאות בדיקות שלאחרי המות נעשה "במשך דקות ספורות!" והרי ניתוחי מתים נעשים לאלפים בישראל ולרבבות בעולם! לדעתי אין כל יסוד להשערותיו של המחבר במציאות הרפואית. הם לענ"ד אינם אלא פרי דמיון פורה. השערותיו אלו הן אחד מנימוקי שיטתו, אשר לפיה הוא מנסה למצוא פירוש חדש לתשובתו של ה"נודע ביהודה" ולמושג "חולה לפנינו" - פירוש הסוטה מהפירושו הקבוע והרגיל שבפי הפוסקים. ...

ג. היסוד לדין "החולה לפנינו"

את המציאות הרפואית היתר ה"נודע ביהודה" קל לתאר: לפנינו שני יהודים חולים מסוכנים, הסובלים מאותה מחלה, ראובן ושמעון. שמעון נפטר לעולמו, וע"י נתיחת גופתו אפשר אולי לקבל ידיעות פתולוגיות, העשויות להיות מורה דרך לרופא המטפל בראובן המסוכן במציאת אבחנה וטיפול מועיל, כדי להציל את חייו של ראובן. הבסיס - הגיוני לפסק דינו של ה"נוב"י" המקיל הוא - כמובן - שרופאו של

ראובן קבל מיד - תוך כדי מעשה הטיפול - את הידיעות על התוצאות הפתולוגיות של ניתוח המת. לפי דברי הרב אריאלי שליט"א 11 אפשר רק אז למצוא צד היתר - בהתאם לפסק דינו של ה"נוב"י" - אם "אפשר להודיע מיד על תוצאות הבדיקה, ולהציל את החולה". זהו, איפוא, הקו ההלכתי המנחה, אשר לפיו עלינו לברר את בעיתנו בענין המציאות הרפואית והפרסום הרפואי.

ד. פרסום מחקרי המדע הרפואי

מה הן דרכי הפרסום - על המידע הנרכש מניתוחי המתים ? ... רק במקרים יוצאים מן הכלל מציגים הרופאים - אחר שבועות או חדשים - את התכשירים שהוציאו מן המת לקהל רופאים גדול יותר, במסגרת אסיפות מדעיות, ומסבירים בהם את הפרטים על מקרה מענין זה. במקרים מיוחדים במינם מפרסמים הרופאים - אחר חודשים - את המקרה בעיתונות המדעית. ונשאלת השאלה: האם ידיעות ספרותיות כאלו יגיעו אי פעם אל הרופא המטפל - ביהודי מסוכן באיזו ארץ רחוקה, והאם יועילו לו בטיפולו? מקרה יוצא דופן כזה רחוק עוד יותר מדבר ה"חזון איש": "מה שאין כן בדבר שעתידי לבוא בזמן מן הזמנים" 12.

כך היא דרך הפרסום המדעי המקובלת זה מאה שנה ועד היום שום אוירון, טלפון, רדיו וטלביזיה לא שכללו אותה. כל המתואר במאמרים המצוטטים לעיל אין לו כל שייכות לפרסום תוצאות ניתוחי מתים. הפרסומות בעניינים רפואיים, שהם דיברו עליה, היא כרגיל ענין של סנסציה, כגון גורמי הסרטן ותרופות חדישות נגדו - שניסו אותם על גבי חיות - שמסופר עליו כל יום שני וחמישי, או כגון על וירוס חדש של נזלת והחיסון כנגדו, או השתלת לב וכדומה. המצאות ותגליות אלו - אפילו אם יש בהם ממש - אינן מבוססות על ניתוחי מתים, וגם לא יועילו לרופא המטפל בחולה המסוכן, לא מיד, וגם לא בזמן הקרוב.

ואפילו אם אמת הדבר, שנמצאים חולים יהודים מסוכנים - ורק על חולים יהודים אנחנו צריכים לדבר - בכל המחלות בבית החולים "מונט סיני" בניוירק, מהי התועלת שתצמח לרופא המטפל בהם מהניתוח שנתחו מת יהודי, בירושלים למשל, אם לא יקבל את הידיעות על הפרטים הפתולוגיים שנמצאו שם, תוך פרק זמן מתאים? וקבלת הידיעות האלה היא עיקר הרעיון בתשובתו של ה"נודע ביהודה".

אוכל לתאר לעצמי מקרה יוצא מן הכלל, שבו רופא מ"מונט סיני" יודע שבבית חולים ירושלמי שכב חולה במחלה דומה, והוא נפטר. במקרה כזה אפשר להעביר מיד את הממצאים הפתולוגיים - באמצעות הטלפון או בהעברת תמונות או תכשירים - לידי הרופא המטפל בניו-יורק. כאן יפסקו הרבנים אם הנידון הוא מקרה של "חולה לפנינו". אבל אני שואל: האם על סמך מקרה יוצא דופן כזה - הנראה בעינינו כמיעוטא דמיעוטא - יוכלו הרופאים להמליץ לפני הרבנים לשנות את פסק דינים של הגדולים, ולתת אור ירוק לנתח את כל הנפטרים בהסתמך על הסיסמה "רחוקים נעשו קרובים" ?

נוכחנו לדעת, שלקרבה המדומה הזאת אין כל ערך מעשי בהצלת נפשות. הסיסמה דומה בעיני לשלפוחית של מי סבון, שכל זמן שהיא באויר היא מבריקה בשלל צבעים באור השמש, אבל כשנוגעים בה היא נמוגה עד שלא נשאר לה שום זכר. לדעתי, יש לבטל את הסיסמה מפי מדענים רציניים.

3. אסיא / כרך א / ד"ר יעקב לוי/ החולה לפנינו (דברי הסבר) ד"ר יעקב לוי/ החולה לפנינו (דברי הסבר)

אני משוכנע, שאם יפנו במקרה מסויים לשלושה רבנים - אחד שהולך בעקבות הנוב"י, שני שפוסק לפי סגנונו של החזו"א, ועוד אחד שמסתמך על פסקו של הרב אריאלי - תהיינה התשובות דומות זו לזו כביצה אחת לשניה. כי סוף סוף הם תמימי דיעה להתיר את הניתוח רק אם האפשרות להציל על ידו את הנפש לא תהיה רחוקה ביותר. ואינני רואה כאן "מחמירים" או "מקילים" בדברי הפוסקים, כפי שהפרופ' מאיר מזכיר אותם. אני רוצה להניח, שהוא אינו מכנה כ"מקילים" את אותם "המחמירים" הרוצים לשנות את ההלכה המקובלת, עפ"י סברות של דמיונם, שהן הן הקרקע שעליהן צמחה הסיסמה "רחוקים נעשו קרובים" כהנחיה כוללת. בהרצאתי הבאתי את ההוכחה, שלפי המציאות הרפואית אין שחר לסיסמה הזאת.

צר לי מאד כאשר אני קורא בין השורות - במאמרים שונים - את המגמה להראות טעם לפגם בדברי הנוב"י, באמרם שהוא חי לפני כ-200 שנה. לי נראה, שדבריו העקרוניים עדיין חיים וקיימים.

4. Human cadaveric dissection: a historical account from ancient Greece to the modern era by Sanjib Kumar Ghosh

However, the scenario was different in England as the use of unclaimed bodies was not yet legalised by the beginning of the 19th century [61, 63]. By this time, anatomy as a discipline had become a lynchpin of surgical training and an intimate understanding of anatomy and skill in dissection were considered to be important components of medical education as such [66]. Doctors in England and surgeons in particular in their quest to enhance scientific expertise greatly emphasized on anatomy and human dissection during medical training, resulting in a sharp increase in demand for cadavers which was worsened by the fact that the methods of preservation of human bodies were inadequate until late in the 19th century [61]. Such circumstances encouraged unethical practices like grave robbing, body snatching and even murder for dissection which became alarmingly frequent in 19th century England [67]. With reference to grave robbing, particularly at risk were the corpses of the poor people due to their obvious inability to pay for secure coffins, superior burial sites and well rewarded watchmen [66]. The general public were well aware about these ongoing misdeeds and the perpetrators were disgracefully referred to as "body-snatchers"; however, anatomists called them by the more dignified term "resurrectionists" [68]. The growing unrest among the people against the illegal trade involving human cadavers could be assessed by the fact that often fights and at times even riots broke out when the family members of the dead tried to resist the delivery of corpses from funeral processions/graveyards to the anatomists [69]. Throughout the early part of 19th century, the acts of grave robbing and body snatching continued to persist as lucrative trade involving national transportation of cadavers and occasionally people were even murdered for the value of their corpse [67]. In 1828, two Irishmen living in Edinburgh, William Burke and William Hare murdered and sold the bodies of at least 16 men and women to Robert Knox as dissection material for his anatomy classes. Burke and Hare crafted a method of murder, which became infamous as 'Burking' (smothering a victim after intoxicating him/her with alcohol) and went completely undetected by the doctors to whom they sold their prey. Ironically Burke himself was awarded capital punishment and his corpse was dissected [70]. This was not an isolated event as further rings of murderers were later unearthed in London, each of whom sold the bodies of their victims to doctors for anatomical studies. John Bishop and Thomas Williams formed a notorious gang of grave robbers in London and supplied bodies in prominent medical schools in London. In 1831, both were convicted for a murder using the same method as Burke and Hare and came to be known as "London Burkers." They were hanged on 5 December 1831 and subsequently their bodies were handed over for anatomical dissection [71].